

ZMĚNY V MEZINÁRODNÍM OBCHODU A SVĚTOVÉ VÝROBĚ VE SVĚTLE NOVÝCH TRENDŮ GLOBALIZACE

THE SHIFTS IN INTERNATIONAL TRADE AND WORLD PRODUCTION IN THE LIGHT OF GLOBALIZATION NEW TRENDS

*Pavel Neumann*¹

Stat' analyzuje globalizaci ve vztahu k současným změnám mezinárodního obchodu a výroby. Tradiční forma globalizace vrcholila v 90. letech pod vlivem příznivých politických a ekonomických podmínek. V současnosti se však objevily překážky v tomto procesu naznačující změny globalizace směrem k jejímu novému multipolárnímu scénáři. V multipolárním systému se výroba opět koncentruje do určitých domácích lokalit, klesá offshoring a zpomaluje se dynamika obchodu v porovnání s růstem světového HDP. Posuny globalizace jsou tak zřejmě determinovány nejen cyklickými změnami, ale i strukturálními. Multipolární scénář se proto může stát konkurenční alternativou tradičního globalizačního schématu.²

Klíčová slova: globalizace, mezinárodní obchod, světová výroba

The article analyses globalization in relation to the current international trade and production shifts. The traditional globalization form culminated in the 1990s under favourable political and economic conditions. Nevertheless, nowadays, some barriers to the process have arisen suggesting the changes of globalization towards its new multipolar scenario. The multipolar system concentrates production back to particular domestic locations, which results in offshoring decrease and slows down trade dynamics in comparison with the world GDP growth. Therefore, globalization shifts might be determined not only by cyclical changes but also by structural ones. Thus the multipolar

---

¹ Doc. PhDr. Pavel Neumann, Ph.D., Katedra světové ekonomiky, Fakulta mezinárodních vztahů, Vysoká škola ekonomická v Praze, nám. W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3, e-mail: neumann@vse.cz.

Autor vystudoval Filozofickou fakultu UK Praha. V letech 1981-1990 a 1997-2004 na různých fakultách UK i vyučoval. Od r. 1991 působí na VŠE Praha, kde byl v r. 2006 jmenován docentem. Vyučuje zde kurzy světové ekonomiky a mezinárodní ekonomie. Odborně se specializuje na komparaci ekonomických systémů vyspělých zemí, zejména ekonomiku a hospodářskou politiku USA. Je autorem a spoluautorem řady statí, učebních textů a monografií na uvedené témata.

² Příspěvek byl vypracován za Institucionální podpory Fakulty mezinárodních vztahů VŠE.

scenario may become an competitive alternative to the traditional globalization scheme

Key words: globalization, international trade, world production.

JEL: F14, F63, O14

1 ÚVOD

Na základě ekonomického vývoje v posledních dvaceti pěti letech lze soudit, že proces globalizace, probíhající ve světovém hospodářství již více než jedno století, vstoupil do nové fáze. Globalizační proces již dříve propojil národní státy ve většině ekonomických i mimoekonomických sfér, přispěl expanzí trhu k ekonomickému růstu a rozvoji jednotlivých zemí, ale i celých regionů. Některé rysy novějšího vývoje však svědčí o tom, že se objevily překážky v dosavadním směru postupu globalizace a dochází ke změně jejího charakteru. Příkladem jsou nejen výkyvy v ekonomickém růstu, ale i tempu mezinárodního obchodu a mezinárodní restrukturalizace, resp. realokace výroby.

Článek si klade za cíl na podkladě tradičních vymezení globalizace, jakož i jejích nově formulovaných scénářů, analyzovat změny v dynamice mezinárodního obchodu ve vztahu k růstu světového HDP a dále v souvislosti s posuny v obchodu přiblížit i tendence nové alokace výroby (zpracovatelského průmyslu) mezi různými skupinami zemí. Vyjdeme-li tedy z hypotézy vzniku nové fáze poválečné globalizační vlny, můžeme pak posoudit, do jaké míry přináší nyní globalizace skutečnou změnu prostředí světové ekonomiky a zda jsou její nové scénáře relevantní, či nikoliv.

Stať se opírá mimo tradičních charakteristik globalizace uváděných ve starší literatuře o aktuální studie různých autorů z posledních let, zejména sledující mezinárodní obchod, včetně zpráv renomovaných institucí (WTO, atd.). Při rozboru využívá převážně metodu logicko-historické a komparativní analýzy.

2 GLOBALIZACE: ZÁKLADNÍ RÁMEC A POVÁLEČNÁ INTERPRETACE

Globalizace je stěžejním jevem formujícím prostředí světové ekonomiky; podle některých pramenů již více než sto padesát let. První vlna tohoto fenoménu je datována do období zhruba třiceti let před první světovou válkou (Baldwin a Martin 1999, McGrew 2008) v souvislosti s rozvojem masové průmyslové výroby v době druhé průmyslové revoluce. Klíčová perioda, v níž se etablovala moderní fáze globalizace, je pak především období po druhé světové válce, které lze považovat za druhou vlnu globalizace.

Globalizace je historickým procesem, který integruje postupně ekonomiky národních států celého světa za zvyšující se intenzity pohybu jak výsledků výroby, tak i výrobních faktorů. Protože podstatou rozvoje globalizace zůstává tržní proces, jde o snahu maximalizovat efektivitu využívaných zdrojů. Toho lze dosáhnout propojením dílčích trhů, jež vytvoří větší celky a umožní dosažení úspor z rozsahu (McGrew 2008,

s. 296-297). Je-li současně udržováno liberální ekonomické prostředí, proces by měl vyústit v klasické optimum výroby a spotřeby a zvýšení objemu národního i světového bohatství.

Globalizace se projevuje ve čtyřech základních oblastech (IMF 2000). Nejstarším projevem je rychlý růst mezinárodního obchodu, *exportu i importu zboží*. Od konce 19. století je pozorovatelný masivní *pohyb kapitálu*, současně se silící migrační vlnou (*pohybem práce*). I když je toto období již typické technickým a organizačním převratem ve výrobě, důležitým znakem globalizace, s významným dopadem do výše jmenovaných oblastí, se stává později, zejména ve druhé polovině 20. století, mezinárodní *rozšiřování znalostí a technologií*.

Ačkoliv existují různé definice globalizace, většina autorů i institucí ve svých charakteristikách akcentuje uvedené faktory, zvláště intenzitu pohybu zboží a kapitálových statků³.

Význam mezinárodního obchodu a investic narůstá v poválečném období; později se hnacím motorem druhé vlny globalizace stává tzv. neokonzervativní revoluce. Právě tato fáze významně podpořila, jak ideově, tak praktickými kroky, zbožový a kapitálový pohyb. Neokonzervativní hospodářská politika prosazovala ústup státní intervence, ekonomickou privatizaci a deregulaci, zabezpečení efektivnějšího využití zdrojů pod tlakem globální konkurence. Cílem bylo tedy maximálně zredukovat ze strany státu bariery pro podnikání, včetně mezinárodních, resp. otevřít národní hospodářství globálním trendům (Kovich 2015). To povede k dalšímu rozvoji mezinárodního obchodu i investic, které ve svých důsledcích podpoří ekonomický růst.

Tento trend se posléze promítl do procesu multilaterální liberalizace obchodu, manifestovaného v jednáních GATT/WTO, která vyvrcholila v 90. letech. Obchod narůstal v hodnotovém i fyzickém objemu, rostl také podíl exportu a importu na HDP. Do multilaterálního obchodu se postupně zapojily všechny skupiny zemí.

3 POSUNY GLOBALIZAČNÍHO PROCESU V PRŮBĚHU DRUHÉ VLNY

První vlna a úvodní poválečná (od r. 1945) fáze druhé vlny etablovala tedy předchozí historické rysy globalizačního procesu. Čerpala přitom z rozmachu druhé průmyslové revoluce a navazujících technologických změn po druhé světové válce.

Další fázi druhé vlny lze datovat od 90. let. Tehdy se projevil některé vlivy, jež urychlily vývoj globalizace (srovnej Natella a Keating 2015, s. 3).

---

³ Globalizace je “spontánní proces mikroekonomické povahy, který v závislosti na proměnách podmínek hospodářskopolitických, technologických a systémových vede k rozšiřování geografického prostoru pro výnosově akceptovatelné investování kapitálu (jeho rozptýl) a tím i k růstu a zrychlování toků hmotných a nehmotných statků v dimenzích regionálních i celosvětových.” (Bernášek 2002, s. 19); či “... rostoucí tok zboží, služeb a kapitálu přes národní hranice a jemu odpovídající vznik systému organizačních struktur, jejichž úkolem je řídit expandující síť mezinárodních ekonomických aktivit a transakcí.” (Klvačová 2003, s. 24)

- Jedná se o vlivy geopolitické: *pád komunismu* a stávajícího ideologického rozdělení světa, které vedly ekonomicky ke vzniku v podstatě jednotného světového tržního hospodářství;
- obchodní *multilaterální liberalizace* se dostala do vrcholné poválečné fáze realizací závěrů Uruguayského kola GATT;
- došlo k mimořádné růstové *akceleraci některých nastupujících rozvojových zemí* (tzv. emerging markets), které začaly aspirovat na role ústředních hráčů globalizačního procesu, příkladem je ekonomika ČLR;
- vrcholí *proces transnacionalizace*, považovaný rovněž za jeden z definičních znaků globalizace, jež se rozvinuly po druhé světové válce. Jeho reprezentantem jsou zejména velké korporace USA, ale i dalších nejsilnějších zemí;
- v souvislosti s *rozvojem evropské ekonomické integrace*, jenž je sám o sobě významným globalizačním faktorem, dochází ke změnám v mezinárodním měnovém systému: k jeho diversifikaci prostřednictvím *vzniku nové nadnárodní měny euro*, která může globálně doplnit ústřední roli amerického dolaru;
- svému jistému vrcholu se přiblížila *expanze liberalizovaných mezinárodních finančních trhů*, probíhající jak uvnitř vytvořeného jednotného vnitřního trhu EU, tak i v globálním měřítku;
- počátek nového tisíciletí přinesl *rozmach celých skupin rozvojových zemí*, včetně růstu jejich globálního potenciálu (např. země BRICS).

Další vývoj však naznačil, že globalizace dosáhla v 90. letech, resp. na přelomu tisíciletí, v daných ekonomických, politických a sociálních podmínkách svého vrcholu a její potenciál se v některých směrech vyčerpal. Během relativně krátké doby deseti let, zhruba od poloviny první dekády nového tisíciletí, se objevily překážky jejího postupu promítnuté do krizového vývoje, jenž zasáhl některé výše jmenované významné oblasti.

Jde především o *faktor finanční a hypotéční krize*, její průběh a dopady, které poukázaly na slabiny finančních trhů. Značná předchozí deregulace této oblasti ekonomiky, nedostatečné kontrolní mechanismy, přivedly finanční sféru až na pokraj kolapsu, s destruktivními dopady na ekonomický růst a zadluženost ve světové ekonomice. Krize prostřednictvím ekonomické a finanční nestability naznačila meze finanční globalizace, jestliže roste v globalizované ekonomice pravděpodobnost dominového efektu s negativními účinky.

Ekonomický *růst Číny se zpomalil*; poklesl z dvojciferného tempa z počátku 90. let až na úroveň 6-7 %, s výhledem dalšího zpomalení. Role čínské ekonomiky v globalizovaném světě sice nebyla zásadně zpochybněna, avšak její pozice „hnacího motoru“ světového hospodářství bude pravděpodobně modifikována, i vzhledem k očekávanému přechodu Číny od exportem taženého růstu ke stimulaci domácí

poptávky. Do podobné kategorie patří probíhající *útlum skupiny zemí BRICS*, které měly původně následovat čínský příklad.

Po předchozích úspěších 80. – 90. let se *zadržla liberalizace světového obchodu na multilaterálním základě*: v obchodních vztazích na mnohostranné bázi nelze zřejmě očekávat průlom srovnatelný s Uruguayským kolem GATT; odrazem tohoto stavu či jeho kompenzací je prudký nárůst regionálních dohod (Leering a Bekjarovski, s. 15-16).

Zkomplikoval se vývoj v eurozóně. Ačkoliv zánik nové měny nelze zřejmě očekávat, její další rozšiřování (přijímání nových členů měnové unie) se přinejmenším zpomalilo. Přitom trvá stále riziko odchodu nejslabších článků systému od společné měny.

Kromě uvedených zřetelně ekonomických témat jsou akcentovány *další problémy: politické* (např. migrační krize, islámský stát), *environmentální* (klimatické změny), atd.

Souhrn, resp. i určitá koincidence těchto krizových faktorů, ekonomických, sociálních, politicko-bezpečnostních i přírodních, naznačují určitou krizi globalizačního procesu, jehož účinky jsou jednak částečně oslabovány, zejména však přestávají působit v očekávaném směru: stávají se nejednoznačnými a obtížněji předvídatelnými.

4 NOVÉ SCÉNÁŘE GLOBALIZACE

Podle některých názorů (O'Sullivan 2015, s. 4) se stává novou realitou stavu světa *multipolarita*, do níž přechází od globalizace. Proces přechodu je dlouhodobý, není v současnosti ukončen. Multipolarita je proto vnitřně rozpornou etapou. Zůstávají v ní nadále zachovány některé rysy globalizace, jiné jsou však modifikovány.

Globalizace se nemění např. ve smyslu globální spotřeby: zboží je masově šířeno do celého světa velkými nadnárodními korporacemi a obchodními řetězci, jejichž marketingová struktura a strategie je převážně globální. Globální charakter mají rovněž finanční trhy; na potenciální rizika s nimi spojená bylo již poukázáno. Centrem finančního světa jsou Spojené státy a vybrané další významné země, ovládající z velké části finanční toky a investice, při zachování ústřední role amerického dolaru.

Naproti tomu se svět stává více multipolárním v charakteru obchodních toků: obchod se více regionalizuje⁴ za přispění jednotlivých zemí a jejich obchodních dohod, ekonomické aktivity se soustřeďují do užších oblastí, často s kontinentálním či

---

⁴ Regionalizace světové ekonomiky, resp. její nová vlna, byla již dříve popsána i v domácí literatuře (srovnej např. Cihelková a kol. 2007, Cihelková a kol. 2010, aj.) vesměs jako odraz zpomalení obchodní liberalizace na multilaterálním základě, který vede k expanzi regionálních obchodních dohod.

subkontinentálním vymezením. Regionální ekonomické aktivity se ovšem mohou dostat do rozporu s jejich financováním, které dosud podléhá do značné míry globalizovaným subjektům, jež jsou po zkušenostech z proběhlých krizí stále opatrnější při přeshraničních investicích (O'Sullivan 2015, s. 4). Rozpor je postupně řešen mobilizací regionálních finančních zdrojů a vznikem regionálních finančních center a institucí (nověji např. Asijská banka pro investice do infrastruktury – AIIB), jež případně konkurují již zavedeným globálními institucím.

Multipolarita, resp. regionalismus, přináší rovněž dílčí obrat ve formách governance. Jestliže globalizace jako tendence tradičně posiluje spíše demokratické formy vládnutí, přechod k multipolárnímu světu nevylučuje, že při nutných limitech šíření demokracie se etablojí i méně demokratické režimy, které jsou rovněž schopné dosahovat ekonomických úspěchů. Dochází i k posunu v institucionálním zabezpečení ekonomiky. Původní přesun rozhodovacích pravomocí předávaných v procesu globalizace z jednotlivých států na nadnárodní (globální) subjekty je nyní často nahrazen jejich delegováním na instituce regionální.

Již některé předchozí studie částečně zpochybňovaly sílu a absolutní růst vlivu globalizace, tak jak byla dosud interpretována. Uvážíme-li neustále rostoucí kvantitu obchodu, např. C. Hay uvádí, že jeho podíl na HDP byl ve druhé fázi globalizace po r. 1960 srovnatelný s první fází v letech 1870-1914, případně i menší. Ani objem přímých zahraničních investic (v konstantních cenách) v poměru k HDP se, jako očekávaný důsledek globalizace, s otevřením a liberalizací národních ekonomik nezvýšil. Obchodní a kapitálové toky sílí spíše uvnitř tradiční triády (Severní Amerika, Evropa, asijsko-pacifický region), což svědčí spíše o zmíněné regionalizaci, než globalizaci světové ekonomiky (Hay 2008, s. 332). Světové hospodářství tedy není proti všeobecným soudům silně integrováno, nepředstavuje tedy ani tak vysoký stupeň globalizace. Nemění se podstatně ani úloha národních států (Hay 2008, s. 342-344).

Tyto teze korespondují s názory proudu globalizačních skeptiků, kteří tvrdí, že obvykle uváděné rysy globalizace nejsou ničím dříve neexistujícím, tedy ani výjimečným. Probíhající změny v globálním prostředí mohou dokonce přinést profit vládám a autoritám národních států a posílit je. (Held a kol. 1999).

Ačkoliv nelze pronést zásadní soud o ústupu globalizace, je tedy patrné, že její charakter je diskutován ve spojení s rozporným ekonomickým a politickým vývojem posledních dekád. V této souvislosti představil v r. 2015 výzkumný institut Credit Suisse studii zkoumající možný globální vývoj. Globalizace má podle ní tři alternativní scénáře (O'Sullivan 2015, s. 5-6).

První předpokládá posilování globalizace v tradiční interpretaci, lze ho považovat za *optimistickou variantu*. Ekonomika zde prochází jen mírným kolísáním, převládá však silný růst tažený rostoucím obchodem. Podnikání a obchod ovládají silné západní nadnárodní společnosti. Dolar zůstává ústřední měnou. Kapitál je levný a dostupný, což podněcuje jeho mezinárodní toky a posiluje interdependenci zemí.

V rámci globální governance státy spolupracují pod vedením nadnárodních institucí, které provádějí globální regulaci ekonomické činnosti; využívají přitom západní právní standardy. Demokracie se dále šíří ve světě; státy se otevírají migraci. Výsledkem pozitivních trendů je zlepšení „lidského rozvoje“ a konvergence životní úrovně.

Druhý scénář lze označit za „*smíšený*“, operuje s již citovaným vznikem multipolárního světa. Ve srovnání s první variantou je ekonomický růst nižší, selektivní dle regionů, v návaznosti na pomalejší růst obchodu, který má více regionální povahu. Podnikání a obchod je vedeno ve větší míře regionálními společnostmi. Rozšiřují se nové ústřední měny konkurující dolaru. Finanční toky kontrolují regionální finanční centra. V oblasti globální governance vzniká konkurenční prostředí mezi regionálními autoritami, které si vytvářejí vlastní sféry vlivu; vznikají nové regionální instituce s výhradním členstvím. Společenská zřízení zemí nemají nutně „západní“ podobu, ale i formu „řízených demokracií“. Rostou restriktce migračních toků; migrace má spíše místní charakter. Lokální ekonomiky jako celek bohatnou, avšak životní úroveň je více diferencovaná.

Třetí scénář představuje oproti předchozím *pesimistickou až katastrofickou variantu*. Ekonomický růst je pomalý, koncentrován do národních ekonomik; je brzděn zadlužením, klimatickými a geopolitickými šoky a také protekcionismem zpomalujícím obchod. Podnikání a obchodní činnosti přebírají spíše národní subjekty vyhraněné proti nadnárodním společnostem. V měnové oblasti roste izolace a měnové války. Finanční trhy jsou fragmentovány, roste cena kapitálu. Ve sféře globální governance vypukají otevřené konflikty doprovázené politicko-vojenskými střety, umocněné i negativními klimaticko-přírodními jevy. Státy se odklánějí od demokracie, migrace ustává, existuje tendence vyloučit migrační komunity. Nepříznivý ekonomický, politický a sociální vývoj ústí do růstu chudoby a vzniku antiglobalizačních občanských nálad a hnutí.

Na základě předložených scénářů (viz tab. 1) lze vést diskusi, který z nich by se mohl nejspíše naplnit, resp. jak tedy lze odhadovat další vývoj globalizace. Jako nejpravděpodobnější se jeví jistý kompromis mezi scénáři 1 a 2. Globalizace bude pokračovat, avšak některé její stěžejní rysy (scénář 1) budou konfrontovány či modifikovány nástupem multipolarity (scénář 2). I další autoři vyslovují souhlas s naznačeným schématem, že svět je na přechodu od „plné“ globalizace do multipolárního stavu. Tato skutečnost je rovněž potvrzována uzavíráním nových obchodních dohod podporujících regionální obchod (Neville 2016).

Jedním ze stěžejních faktorů globalizace, který naznačuje specifický vývoj a implikuje změny v charakteru globalizace, je právě mezinárodní obchod.

5 ZMĚNY MEZINÁRODNÍHO OBCHODU

Jak bylo zmíněno výše, obchod a jeho růst, zvyšující se otevřenost ekonomik, představuje tradičně jeden z motorů globalizace. Obchod nemůže být posuzován jako

pouhý „vedlejší produkt“ ekonomického růstu. Představuje jeho nezávislý zdroj s dopady na životní standard (Leering a Bekjarovski 2015, s. 6). Ekonomové poukazují na pozitivní vztah obchodu a životní úrovně. Podle Frankela a Romera (1999) 1% růst podílu obchodu na HDP zvyšuje důchod na hlavu o 1,5 %. Exportéři jsou rovněž efektivnější a vstupem na zahraniční trhy zvyšují úroveň produktivity ve svém odvětví (Wagner 2012). Růst jejich produktivity je vyšší než u firem, které se omezují na domácí prodeje. Rozšířením trhu realizují i úspory z rozsahu.

Tab. 1: Scénáře budoucnosti globalizace.

	<i>1. Globalizace pokračuje</i>	<i>2. Multipolární svět</i>	<i>3. Konec globalizace</i>
Obchod a finanční toky	- silný vzestupný trend - rostoucí interdependence - malý vliv protekcionismu	- pomalé tempo růstu - regionální zaměření - regionální obchodní dohody	- bariery obchodu, růst protekce
Trhy	- nízká cena kapitálu	- růst regionálních finančních center	- fragmentace, růst ceny kapitálu
Měny	- dominance dolaru	- růst nových kotevních měn	- měnové války
Ekonomický růst	- akcelerován rostoucím obchodem - nízká makroekonomická volatilita (mimo krize)	- pomalejší, selektivní podle regionů - regionální problémy při reakci na krizi - růst poptávky v „emerging markets“	- pomalejší, soustředěn vnitrostátně - šoky vyvolané dluhy, nerovností, klimatem, geopolitickou situací
Korporace	- růst síly multinacionálních společností	- růst nových „regionálních hvězd“	- „národní hvězdy“, odpor k multinacionálům
Globální governance	- kolaborativní charakter - dominance nadnárodních institucí - dominantní síla USA - globální regulace	- konkurenční charakter, skryté konflikty, sféry vlivu - nové regionální instituce s exkluzivním členstvím	- otevřené konflikty - geopolitické vojenské střety - klimatické problémy
Formy vlády	- rozšiřování demokracie	- „řízené demokracie“ s nejasnou podstatou	- zvraty v postupu k demokracii
Pohyb osob	- politika otevřenosti migraci	- růst restrikcí migrace - selektivní pohyb kvalifikovaných osob	- přerušování migrace - sociální vyloučení migrantů
Sociální a lidský rozvoj	- větší konvergence životní úrovně (mimo méně globalizované regiony) - zlepšení lidského rozvoje	- diferenciací životní úrovně - lokální ekonomiky bohatnou jako celek - rostoucí spotřeba v „emerging markets“	- rostoucí chudoba a občanské konflikty - antiglobalizační sociálně politická hnutí

Pramen: Zpracováno podle O'Sullivan 2015, s. 6; vlastní úprava.

Mezinárodní obchod setrval dlouhodobě v rychlém růstu posledních 40-50 let: průměrné tempo růstu hodnoty světového zboží obchodu činilo v letech 1961-2013 v průměru o 10 % ročně. Vztah ekonomického růstu a obchodu se intenzifikoval a prokazoval rysy pozitivní symbiózy ještě v 90. letech. Příznivými okolnostmi rozšiřování obchodu byly mimo jiné konec studené války, expanze čínské ekonomiky a posléze vstup této země do WTO (Neville 2016). I přes zpomalení v období finanční a hypoteční krize dosahovalo světové tempo růstu objemu obchodu v r. 2011 ještě 6,2 % a zaostávalo jen mírně za dlouhodobým předkrizovým průměrem (1987-2007), který činil 7,1 % (Constantinescu a kol. 2015).

Poslední období je však charakteristické ostřejším zpomalením obchodu měřeno růstem světového exportu proti dlouhodobému trendu. Export rostl v r. 2012 o 2,5 %, 2013 o 3,0 %, 2014 o 2,5 % a přibližoval se tempu HDP (WTO 2015). Tuto skutečnost považují analytici za závažnou: růst obchodu, který dříve převyšoval násobně růst světového reálného HDP, se s ním nyní vyrovnává, popř. je i nižší; klesá tedy elasticita obchodu ve vztahu k produktu (viz dále). Toto zpomalení obchodu může vytvořit riziko pro globalizaci a světový růst (Neville 2016).

Tab. 2 Růst světového zboží obchodu a světového hrubého domácího produktu (%) v letech 1995-2014: klouzavé průměry za vybraná období a poměry obou veličin.

	<i>1995-2000</i>	<i>2000-2005</i>	<i>2005-2010</i>	<i>2010-2014</i>
Export	7,0	5,0	3,5	3,5
HDP	3,4	2,9	2,3	2,5
Poměr	2,06	1,72	1,52	1,40

Pramen: WTO 2015; vlastní výpočty a zpracování.

Podle historických zkušeností je úroveň obchodu třikrát volatilnější než úroveň produkce (Engel 2011). To znamená, že se zvýšením ekonomického růstu roste rychleji obchod a poměr se zvyšuje. Naopak v dobách ekonomického poklesu obvykle obchod klesá rychleji než HDP.

Podle analýzy ING (Leering a Bekjarovski 2015, s. 8-9) patnáct let před poslední finanční krizí byl vzájemný vztah obou veličin skutečně násobný: růst obchodu byl 1,9krát vyšší než růst HDP a rozdíl byl vyšší i proti období let 1970-2013, kdy činil 1,7. Vývoj, zvláště po r. 2011, proto představuje jistou anomálii. Jestliže v 90. letech se, jak bylo uvedeno, poměr zvyšoval a podle údajů WTO byl poměr exportu a HDP dvojnásobný v letech 1995-2000, od počátku nového tisíciletí však dochází k jeho poklesu až na hodnotu 1,4 v letech 2010-2014 (viz tab. 2). V r. 2015 byl podle WTO růst exportu o 3 %, růst HDP o 2,4 % (WTO 2016); poměr by tedy činil za tento rok pouze 1,25. Někteří autoři uvádějí, že, měřeno od poslední krize v r. 2008 do současnosti, se bude poměr obou veličin přibližovat jedné (Neville 2016).

Vývoj zatím podle analýz potvrzuje změnu relace obou těchto ukazatelů ve vztahu k předchozímu trendu (Leering a Bekjarovski 2015, s. 10). Jedná se však zatím o relativně krátké období, z něhož nelze učinit velmi přesvědčivé závěry. Jednotlivé zdroje však v případě pokračování trendu argumentují možnými negativními důsledky pro světový vývoj (Neville 2016), jestliže spatřují v tradičním elastickém vztahu HDP-obchod jeden z úhelných kamenů postupu globalizace.

6 PŘÍČINY ZMĚN MEZINÁRODNÍHO OBCHODU: CYKICKÉ A STRUKTURÁLNÍ

Mezi krátkodobé až střednědobé příčiny ovlivňující obchod patří *cyklické faktory*, zejména změny poptávky, které vedou ke kolísání importu. Tyto vlivy působily nepochybně v době globální krize ve druhé polovině minulé dekády, eventuálně těsně po ekonomickém zotavení; jejich vliv však v posledních letech klesal (Constantinescu a kol. 2015).

Kromě všeobecného poklesu poptávky ve světě v době recese v letech 2008-2009 je zvažována např. úloha Evropské unie v oslabení obchodu. EU má nejvyšší váhu ve světovém obchodu (35 % bez započtení intratrade), která vysoce převyšuje její podíl na světovém HDP (25 %). Slabý růst v této integraci (0,2 % v letech 2009-2014) vysvětloval zčásti i zpomalení světového obchodu. Vliv EU na pokles sledovaného ukazatele poměru HDP a exportu je však považován za zanedbatelný vzhledem k tomu, že při zpomalení HDP v EU zpomalil i světový růst (Leering a Bekjarovski 2015, s. 11).

Ani další faktory bezprostředně vyvolané krizí nepůsobily zásadně negativně na světový obchod. Nárůst protekcionismu ovlivnil např. světové importy pouze o něco více než jednoprocentní změnou v období po finanční krizi. Různé studie uvádějí, že i přes zvýšenou poptávku po ochraně byl nárůst obchodních restrikcí nízký a měl omezené dopady, kompenzované rovněž vlivem globálních obchodních řetězců (WTO 2014; Gawande a kol. 2011). Na druhé straně, jsou-li uvažovány potenciální pozitivní vlivy akcelerující světový obchod, kterými by mohly být pokračující jednání o multilaterální liberalizaci obchodu i uzavírání bilaterální či vícestranné obchodní dohody, jejich vliv je rovněž zatím omezený (Leering a Bekjarovski 2015, s. 16).

Hlubší důvod pro zpomalení obchodu je však spatřován v působení *dlohodobějších faktorů*, zejména *strukturálního charakteru* (Constantinescu a kol. 2015). Jde o výše citovanou změnu vztahu mezi světovým obchodem a světovým HDP, která je formulována jako *změna elasticity obchodu*: procentuální změna obchodu vztažená k procentuální změně HDP.

Dlohodobá obchodní elasticita vzrůstala, jak bylo již naznačeno, významně v 90. letech: v období 1986-2000 byl jednoprocentní růst světového HDP spojen s 2,18% růstem obchodu. Elasticita obchodu byla tehdy podstatně vyšší než v období předcházejícím (1970-1985) a následujícím (2001-2013), kdy činila shodně 1,31, a

představovala v 90. letech výraznou strukturální změnu ve vztahu důchodu a obchodu. (Constantinescu a kol. 2015).

Co bylo příčinou výrazných rozdílů mezi uvedenými obdobími před a po počátku nového tisíciletí? Po r. 2000 postupně klesal, zejména po krizi 2008-2009, jak bylo uvedeno, vliv krátkodobých faktorů a rostl vliv strukturálních činitelů, které měly v posledních letech (2012-2015) asi poloviční podíl na zpomalení obchodu. Jde o skutečnost, že obchod po krizi rostl podstatně pomaleji nikoliv pouze z důvodu pomalého růstu HDP, ale proto, že obchod jako takový reagoval méně výrazně na změnu HDP, tedy byl méně elastický.

V pozadí změn elasticity jsou uváděny jednak změny skladby obchodu, dále skladby HDP a také změny obchodních režimů (Constantinescu a kol. 2015).

Pokud jde o první příčinu, *změnu skladby obchodu*, tato skutečnost je dána měnící se fragmentací produkce. Podle některých analýz fragmentace produkce rostla v 90. letech; odrazem tohoto procesu pak byla zvýšená obchodní elasticita (Escaith a kol. 2010). Více fragmentovaná produkce totiž při větším počtu dodavatelů komponentů (včetně zahraničních) na jednotku vytvořeného produktu předpokládá větší míru exportu a importu, tedy zvýšení elasticity obchodu. Rostoucí fragmentace je rovněž dávana do souvislosti s rozmachem globálních hodnotových řetězců (GVC) (Gawande a kol. 2014). Oproti 90. letům však později dochází k pomalejší fragmentaci, možná i určité defragmentaci produkce (viz dále) a také k pomalejší expanzi GVC. Příznakem tohoto procesu je pokles hrubého obchodu vůči HDP a na druhé straně nárůst domácí přidané hodnoty, tedy i pokles dlouhodobé elasticity obchodu (Constantinescu a kol. 2015).

Tyto strukturální změny jsou pozorovatelné v hlavních exportních zemích. V USA se elasticita obchodu k HDP významně snížila ze 3,7 na 1,0. V ČLR došlo ke změně tohoto ukazatele z 1,5 na 1,1. Čína může být názorným příkladem zpomalení fragmentace. Její exportní zboží produkce totiž zaznamenala výrazný pokles podílu importovaných komponentů, který se snížil od poloviny 90. let do současnosti ze 60% na současných přibližně 35 %, přičemž pokles podílu je ještě výraznější v sektoru zpracovatelských exportů. Je tedy velmi zřetelná substituce zahraničních inputů domácími, potvrzovaná i růstem přidané hodnoty domácích čínských firem (Kee a Tang 2015).

Mezi další faktory, které mohou být uvažovány vzhledem k jejich vlivu na obchod, lze řadit *změnu skladby HDP*. Ta působila prostřednictvím poklesu obchodně intenzivních komponentů produktu, jako jsou investice, čímž lze také vysvětlit nižší elasticitu obchodu po globální krizi (Boz a kol. 2014).

Pokud jde o poslední faktor, *změnu obchodního režimu*, resp. protekcionismus, bylo zmíněno, že krátkodobé restriktce v bezprostřední souvislosti s krizí neměly zásadnější dopad na světový obchod. Nicméně lze soudit, že celkově pomalejší postup obchodní liberalizace, který se projevuje od počátku nového tisíciletí

ve srovnání s obdobím 1986-2000, by mohl rovněž přispívat k nižší obchodní elasticitě.

Je tedy možné shrnout, že zhruba polovina poklesu obchodu v posledních letech je přičítána zmíněným strukturálním změnám ve vztahu obchodu a HDP, kdy obchod sice roste pomaleji i kvůli pomalému růstu HDP, ale rovněž z důvodu slabší odezvy obchodu na tvorbu produktu, resp. nižší obchodní elasticity. Podobný strukturální jev může v blízké budoucnosti přetrvávat (Constantinescu a kol. 2015).

Dlouhodobý výhled však nemusí být nutně pesimistický z důvodu probíhající změny skladby mezinárodní výroby. Uvedený pokles fragmentace produkce spojovaný se zmírněním expanze GVC a poklesem obchodu se týká vyspělých zemí jako USA, popř. některých nejvýznamnějších rozvíjejících se ekonomik (Čína). Lze ovšem předpokládat nárůst dělby práce mezi regiony, kde se GVC ještě nevytvořily, jako je jižní Asie, Afrika, či Jižní Amerika. Je proto potřeba uvažovat souvislosti globalizačního posunu nejen se změnami mezinárodního obchodu, ale i s tvorbou produkce, resp. mírou jejího globálního charakteru.

7 ZMĚNY MEZINÁRODNÍ VÝROBY

V minulých letech byly již pozorovány a analyzovány některé globální trendy ve světové ekonomice v souvislosti se strukturálními změnami a alokací zejména zpracovatelského průmyslu (srovnej např. Neumann 2014, 2015). V některých vyspělých zemích dochází k určité revitalizaci vybraných zpracovatelských výrobních celků nebo komponenty byly outsorcovány dříve do rozvojových ekonomik. Důvody návratu tohoto průmyslu jsou ztráta výrazné nákladové výhody rozvojové destinace, nové technologie rozvinutých zemí, snaha přiblížit se více domácímu náročnému spotřebiteli či lepší kontrola nad výrobou v podmínkách rostoucí ekonomické a politické volatility ve světě.

Uvedený proces znamenal narušení trendu, který vrcholil v 90. letech, kdy začaly expandovat GVC, rozvoj informační a komunikační techniky usnadňoval ekonomický styk a zlevňoval přeshraniční koordinaci. Výběry zahraniční lokality, kam byla offshorována výroba, byl silně ovlivněn především nízkými pracovními náklady. Probíhala tedy, jak bylo výše zmíněno, poměrně výrazná *fragmentace světové výroby*.

Nedávný vývoj sice ukazoval náznaky *obratu offshoringu* (tzv. *reshoring*), s možnými důsledky pro defragmentaci výroby a obchod uváděnými výše. Některé známé společnosti (např. Apple, Philips) začaly stěhovat výrobu do mateřských zemí, především z ČLR. Podle agentury Boston Consultancy Group 54 % amerických společností zvažuje nebo již uskutečnilo reshoring (Leering a Bekjarovski 2015, s. 17). PricewaterhouseCoopers uvedly na základě výzkumu v eurozóně z podzimu 2014, že téměř 60 % sledovaných firem přesunulo za minulý rok některé aktivity do domácí ekonomiky a necelých 50 % to hodlá udělat v příštích dvanácti měsících. Trend však není dosud jednoznačný. Podle posledně jmenovaného výzkumu totiž v roce 2013

současně 55 % firem signalizovalo offshoring některé části výroby (PWC 2014, s. 14). Nejasný trend proto vyvolává nyní diskusi ohledně možných výsledků alokace výroby.

Nejednoznačnost vyplývá, kromě dalších faktorů, z vývoje pracovních nákladů v lokalitách využívaných k offshoringu. Dřívější předpoklad reshoringu stavěl významně na zvýšení mezd v těchto státech. I přes rostoucí mzdu v rozvojových zemích, která tlačí formálně na návrat výroby, je ovšem mzdová úroveň např. rozvinutých ekonomik Asie a Pacifiku stále několikanásobně vyšší. Z tabulky 3 vyplývá, že průměrná měsíční mzda v Číně je 5-8 krát nižší než v Japonsku či Austrálii, což může dosud pro zahraniční producenty představovat výhodu, zvláště je-li využita pracovní síla v regionu s podprůměrnými platy.

Tab. 3: Průměrná měsíční mzda (USD) ve vybraných zemích Asie a Pacifiku v r. 2013.

<i>Země</i>	<i>Mzda</i>	<i>Země</i>	<i>Mzda</i>
Indonésie	183	Jižní Korea	2841
Vietnam	197	Japonsko	3320
Filipíny	215	Nový Zéland	3419
Indie*	215	Austrálie	4642
Thajsko	391		
Čína	613		
Malajsie	651		

Pramen: Leering a Bekjarovski 2015, s. 18; vlastní zpracování.

*rok (2011/2012)

Závažná je i skutečnost, že růst mezd v některých rozvojových zemích byl již provázen významným zvýšením produktivity. To omezilo sblížování jejich mzdových nákladů s rozvinutými zeměmi. Rostoucí produktivita buď zamezila zvyšování pracovních nákladů na jednotku produkce (např. Filipíny, Malajsie, Indonésie), toto zvyšování limitovala (Čína, Thajsko), či dokonce jednotkové náklady mírně poklesly (Indie, Jižní Afrika). Ve srovnání s tím ve vyspělých zemích až na výjimky (např. Japonsko, USA) tyto náklady rostly. Vybrané rozvíjející se trhy tedy i nadále poskytují z hlediska nákladů určitý prostor pro offshoring (Leering a Bekjarovski 2015, s. 18-19).

Další okolností je to, že některé rozvojové země (ČLR) začínají vyrábět ve větší míře znalostně intenzivní zboží, ačkoliv jednoduché levné zboží zde i nadále převládá. Některé druhy nízkonákladového zboží pak mohou částečně offshorovat do nejméně vyspělých zemí.

Nakonec lze uvést i některá další specifika, jež hovoří dosud ve prospěch offshoringu výroby do méně vyspělých zemí. „Rozvojová“ Evropa (vybrané východoevropské státy) začíná využívat pokročilejší technologie, které ve spojení s poměrně velmi kvalifikovanou a stále relativně levnou pracovní silou mohou

zabezpečit efektivní výrobu se stabilními jednotkovými náklady; pozitivní úlohu zde hraje i dobrý vzdělávací a zdravotní systém spolu s kvalitní infrastrukturou. Předností Asie je naopak velký a pružný pracovní trh. Uvedená pozitiva jsou schopna kompenzovat rostoucí mzdy (Leering a Bekjarovski 2015, s. 20-23).

Lze tedy shrnout, že růst mezd v Asii a rozvojové Evropě zatím zpomalil offshoring, jehož tempo se zřejmě nevrátí na předkrizové hodnoty, avšak nezastavil ho. Při konstatování nedostatku přesnějších dat analýzy pouze odhadují, že dosud existuje aktivní offshoringová bilance, i přes růst reshoringu v posledních letech (Leering a Bekjarovski 2015, s. 23-24). Tyto skutečnosti je také nutné brát v úvahu, činíme-li závěry o postupu fragmentace, resp. defragmentace výroby.

8 ZÁVĚR

Na základě předchozího rozboru lze konstatovat, že globalizační proces prochází v posledních dvou až třech dekáдах složitým, proměnlivým vývojem. V 90. letech dosáhla globalizace určitého vrcholu vlivem politických a ekonomických změn: ukončení politicko-ideové bipolarity vedlo ke sjednocení světové ekonomiky. V souladu s tím zintenzivnil proces mezinárodního obchodu posílený pokrokem v multilaterální obchodní liberalizaci, regionální integraci, jež zaznamenala kvalitativní i kvantitativní rozvoj, a pokračující celkové ekonomické liberalizaci. Světová ekonomika současně pocítila pozitivní dopady ekonomické akcelerace vybraných skupin méně vyspělých zemí. Nadnárodní charakter výroby umožnil hlouběji integrovat tyto státy do světové ekonomiky a vytvořit specifický typ mezinárodní dělby práce, vycházející ze značné fragmentace výroby, specifické alokace jejích komponentů (offshoring) a posilování obchodních toků mezi různými skupinami zemí zabezpečované expanzí globálních hodnotových řetězců.

Uvedené faktory můžeme považovat za určité znaky kulminace tradičně definované globalizace. Počátek nového tisíciletí však přinesl komplikace pro globalizační proces, které se promítly postupně do globální krize, zmírnění ekonomického růstu a zpomalení obchodu, společně se změnami regionální alokace výroby.

Lze si položit otázku, zda tyto jevy skutečně představují novou fázi ve stávající globalizační vlně a zda si globalizace udrží dosavadní charakter, nebo projde zásadnější změnou.

Je zřejmé, že v průběhu globalizace dochází po globální krizi k částečné defragmentaci produkce. Výroby se nově soustřeďují jako celky z nákladových příčin více do jednotlivých lokalit, ať už jde vlivem nejnovějších technologií o koncentraci nejvyspělejší produkce do rozvinutých ekonomik, či v případě mid-tech produkce do nejrychleji se rozvíjejících emerging markets, jako Čína; jednodušší výroby jsou pak alokovány do méně rozvinutých států. Tyto skutečnosti mohou vysvětlovat pokles offshoringu produkce ze strany vyspělých ekonomik a rovněž pokles tempa obchodu,

který se promítá v poměru jeho dynamiky vůči růstu světového HDP, konkrétně ve snížení elasticity obchodu. Zvolnění tempa obchodu má tak příčiny nejen cyklické, krátkodobé (globální recese, pokles poptávky), ale i strukturální. Částečně se projevuje i zpomalení obchodní liberalizace, i když nikoliv nárůst přímého protekcionismu.

Pokles offshorovaných výrob je zřetelný, i když offshoring dosud převládá nad zpětným přesunem produkce do domácích ekonomik vlivem rostoucí produktivity ve vybraných zemích, které si navzdory zvýšení pracovních/mzdových nákladů udržují nákladovou konkurenceschopnost. Na této bázi se utváří nová dělba práce, která klade pravděpodobně menší nároky na dynamiku obchodu i expanzi globálních hodnotových řetězců; případně roste regionální zaměření obchodních styků. Obchodní prognózy předpovídají sice později posílení světového obchodu, stejně jako zvýšení poměru růstu obchodu a růstu HDP, avšak vlivem pokračujícího reshoringu nikoliv na předkrizovou úroveň.

Zdá se, že výše analyzované procesy směřují ekonomický vývoj spíše k multipolárnímu uspořádání světové ekonomiky a jsou v jisté kontrapozici k dosavadnímu globalizačnímu trendu: zatím se zpomaluje globální růst a obchod, důraz se však přesouvá na regiony, které se mohou selektivně rozvíjet, byť s různou dynamikou. Globalizace tedy může tendovat k novému scénáři, i když jeho naplnění nemusí být absolutní.

POUŽITÁ LITERATURA:

1. BALDWIN, R.E. – MARTIN, P. (1999): Two Waves of Globalization: Superficial Similarities, Fundamental Differences [Online.] In: *Working Paper 6904. NBER, Text (pdf)*. January 1999 [Citováno 14.1.2016.] Dostupné na internetu: <<http://www.nber.org/papers/w6904>>.
2. BERNÁŠEK, V. (2002): Fenomén globalizace ve světové ekonomice. In: *Bernášek, V. (ed.). Globalizační procesy ve světové ekonomice*. Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2002, s. 7-28. ISBN 80-245-0265-8.
3. BOZ, E. – BUSSIÈRE, M. – MARSILLI, C. (2014): Recent Slowdown in Global Trade: Cyclical or Structural. [Online.] In: *VOX, CEPR's Policy Portal*, 12 November 2014. [Citováno 20.7.2016.] Dostupné na internetu: <<http://voxeu.org/article/recent-slowdown-global-trade>>.
4. CIHELKOVÁ, E. a kol. (2007): *Nový regionalismus - teorie a případová studie (Evropská unie)*. 1 vydání. Praha: C.H. Beck, 2007. 361 s. ISBN 978-80-7179-808-8.
5. CIHELKOVÁ, E. a kol. (2010): *Regionalismus a multilateralismus: základy nového světového obchodního řádu?* 1. vydání. Praha: C.H. Beck, 2010. 373 s. ISBN 978-80-7400-196-3.
6. CONSTANTINESCU, C. – MATTOO, A. – RUTA, M. (2015): Explaining the global trade slowdown. [Online.] In: *VOX, CEPR's Policy Portal*, January

2015. [Citováno 20.4.2016.] Dostupné na internetu: <<http://voxeu.org/article/explaining-global-trade-slowdown>>.
7. ENGEL, C. – WANG, J. (2011): International trade in durable goods: Understanding volatility, cyclicalities and elasticities. [Online.] In: *Journal of International Economics*, Vol. 83, Issue 1, January 2011, pp. 37-52. [Citováno 16. 7. 2016.] Dostupné na internetu: <<http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0022199610000875>>.
  8. ESCAITH, H. – LINDENBERG, N. – MIROUDOT, S. (2010): International Supply Chains and Trade Elasticity in Times of Global Crisis. [Online.] In: *WTO Staff Working Paper ERSD-2010-08*, February 2010. [Citováno 20. 7. 2016.] Dostupné na internetu: <https://www.wto.org/english/res_e/reser_e/ersd201008_e.pdf>.
  9. FRANKEL, J.A. – ROMER, D. (1999): Does Trade Cause Growth? [Online.] In: *American Economic Review*, Vol. 89, No 3, June 1999. [Citováno 16. 5. 2016.] Dostupné na internetu: <<http://gabriel-zucman.eu/files/teaching/FrankelRomer99.pdf>>.
  10. GAWANDE, K. – HOEKMAN, B. – CUI, Y. (2011): Determinants of trade policy responses to the 2008 financial crisis. [Online.] In: *Policy Research working paper; no. WPS 5862*. Washington, DC: World Bank. [Citováno 16. 5.2016.] Dostupné na internetu: <<http://documents.worldbank.org/curated/en/2011/10/15407168/determinants-trade-policy-responses-2008-financial-crisis>>.
  11. GAWANDE, K. – HOEKMAN, B. – CUI, Y. (2014): Global Supply Chains and Trade Policy Responses to the 2008 Crisis. [Online.] In: *World Bank Economic Review*, World Bank Group, vol. 29(1), 2014, pp. 102-128. [Citováno 16. 7.2016.] Dostupné na internetu: <https://www.researchgate.net/publication/275074497_Global_Supply_Chains_and_Trade_Policy_Responses_to_the_2008_Crisis>.
  12. HAY, C. (2008): Globalization's Impact on States. In: *Ravenhill, J. (ed.) Global Political Economy*. 2nd edition. New York: Oxford University Press, 2008, pp. 314-345. ISBN 978-0-19-929203-5.
  13. HELD, D. a kol. (1999): What is Globalization? [Online.] In: *The Global Transformations Website*, March 1999. [Citováno 7.1.2016.] Dostupné na internetu: <<https://www.polity.co.uk/global/whatisglobalization.asp>>.
  14. IMF (2000): Globalization: Threat or Opportunity? [Online.] In: *An IMF Issues Brief 00/01*. April 12, 2000. [Citováno 24.5.2016.] Dostupné na internetu: <<http://www.imf.org/external/np/exr/ib/2000/041200to.htm>>.
  15. KEE, H. – TANG, H. (2016): Domestic Value Added in Exports: Theory and Firm Evidence from China. [Online.] In: *American Economic Review*, Vol

- 106 (6), 2016, pp. 1402-1436. [Citováno 20.1.2016.] Dostupné na internetu: <http://www.hwtang.com/uploads/3/0/7/2/3072318/dva_kee_tang.pdf>.
16. KLVAČOVÁ, E. (2003): *Vstup do Evropské unie: Oslabení nebo posílení národního státu?* 1. vydání. Praha: Professional Publishing, 2003. 176 s. ISBN 80-86419-55-X.
17. KOVICH, M. (2015): The Nature of Globalization. [Online.] In: *Globalization: Cause, Promises, and Discontents*, Temple University, December 4, 2015. [Citováno 20.1.2016.] Dostupné na internetu: <<http://www.michaelkovich.com/blog/nature-globalization>>.
18. LEERING, R. – BEKJAROVSKI, F. (2015): The world trade comeback. [Online.] In: *ING Commercial Banking*, April 2015. [Citováno 7.3.2016.] Dostupné na internetu: <<http://www.ingwb.com/media/1110467/ing-cb-the-future-of-world-trade.pdf>>.
19. MCGREW, A. (2008): The Logistics of Economic Globalization. In: *Ravenhill, J. (ed.) Global Political Economy*. 2nd edition. New York: Oxford University Press, 2008, pp. 277-313. ISBN 978-0-19-929203-5.
20. NATELLA, S. – KEATING, G. (2015): The End of Globalization or a more Multipolar World? Introduction [Online.] In: *The End of Globalization or a more Multipolar World?* Credit Suisse AG Research Institute, September 2015. [Citováno 7.1.2016.] Dostupné na internetu: <<http://publications.credit-suisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid=EE7A6A5D-D9D5-6204-E9E6BB426B47D054>>.
21. NEUMANN, P. (2014): Mají rozvinuté ekonomiky šanci obnovit průmyslovou výrobu? In: *Acta Oeconomica Pragensia*, 2014, roč. 22, č. 2, s. 3-16.
22. NEUMANN, P. (2015): The Impact of Structural Changes in National Economies on Globalization Character. [Online.] In: *KLIEŠTIK, Tomáš (ed.). Globalization and its Socio-economic Consequences*. 15th International Scientific Conference Proceedings. Rajecké Teplice, 07.10.2015 – 08.10.2015. Žilina : ZU – Žilinská univerzita v Žilině, 2015, s. 498–504. ISBN 978-80-8154-145-2. [Citováno 24.5.2016.] Dostupné na internetu: <<http://ke.uniza.sk/assets/KONFERENCIA/GlobalizationProceedingsPart-II.pdf>>.
23. NEVILLE, L. (2016): Has Globalization Gone Into Reverse? [Online.] In: *Global Finance Magazine*, January 8, 2016. [Citováno 7.1.2016.] Dostupné na internetu: <<https://www.gfmag.com/magazine/january-2016/has-globalization-gone-reverse>>.
24. PWC. (2014): Fit for business: preparing for dramatic change within the eurozone. [Online.] In: *PwC Fit for business*, November 2014. [Citováno 7.2.2016.] Dostupné na internetu: <<https://www.pwc.com/gx/en/advisory-services/assets/pwc-fit-for-business.pdf>>.

25. O'SULLIVAN, M. (2015): Towards a multipolar world? [Online.] In: *The End of Globalization or a more Multipolar World?* Credit Suisse AG Research Institute, September 2015. [Citováno 7.1.2016.] Dostupné na internetu: <<http://publications.creditsuisse.com/tasks/render/file/index.cfm?fileid=EE7A6A5D-D9D5-6204-E9E6BB426B47D054>>.
26. WAGNER, J. (2012): International trade and firm performance: a survey of empirical studies since 2006. [Online.] In: *Review of World Economics*, 148 (2), January 2012, pp. 235-267. [Citováno 15.6. 2016.] Dostupné na internetu: <<http://link.springer.com/article/10.1007/s10290-011-0116-8#page-2>>.
27. WTO. (2014): World Trade Report 2014 – Trade and development: recent trends and the role of the WTO. [Online.] In: *World Trade Organization*. [Citováno 27.7.2016.] Dostupné na internetu: <https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/world_trade_report14_e.pdf>.
28. WTO. (2015): International Trade Statistics 2015. [Online.] In: *World Trade Organization*. [Citováno 14.7.2016.] Dostupné na internetu: <https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/its2015_e/its15_highlights_e.pdf>.
29. WTO. (2016): World Trade Statistical Review 2016. [Online.] In: *World Trade Organization*. [Citováno 14.7.2016.] Dostupné na internetu: <https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2016_e/WTO_Chapter_09_tables.pdf>.